

Stenåldersboplatser inom Sollerö socken

År 1867 påträffade Resar Lars Persson från Utanmyra en s. k. nätsticka på tre alnars djup i Agnmyren på Sollerön. Gösta Lundqvist har genom pollonanalys daterat den till ”trindyxtid”. En tidpunkt som enligt äldre terminologi kan hänföras till ca 3000 år f. Kr. På Loväni (Dunderön) påträffades år 1872 en skifferspjutspets (D. F. inv.nr 130) och en skafthålsyx.

De sistnämnda fynden tillhör senare delen av yngre stenåldern 1800—1500 f. Kr. I kapitlet ”Fortida bebyggelse” skriver K. A. Gustawsson, ”Fyndet av benspetsen, den s. k. nätstickan, vittnar om att den (Agnmyren) redan under stenåldern haft betydelse som fiskeplats. Några bevis för att den röjer en bosättning föreligger för närvarande icke. Det är emellertid icke osannolikt att fortsatta undersökningar komma att visa, att en stenåldersboplatz legat intill Agnmyren, troligen på mark som nu tillhör Utanmyra.”

Det har förvånat mig, att inte solleröborna i samband med odlingsarbeten och notdragning utmed sandstränderna påträffat några fynd från stenåldern. Själva ön har enligt min mening varit synnerligen lämplig som fångstområde inte minst på grund av sitt läge för folk, som huvudsakligen livnärt sig på jakt och fiske.

I enlighet med K. A. Gustawssons intentioner koncentrerade jag mina undersökningar till den nyplöjda åkern omedelbart väster om Agnmyren. Det var på våren 1975. Jag påträffade ett tiotal avslag från redskapstillverkning samt en rundkärna nr 5032. Tillverkningsplatsen anmäldes till riksantikvarieämbetet och fick reg.nummer, raä 142.

Rakt väster om Ryssåns utlopp i Siljan och i omedelbar närhet av rågången mellan Sollerön och Mora har jag påträffat ett femtiotal avslag på en gammal kärrväg intill en linda. Tillverkningsplatsen ligger ca 40 m från stranden och har betecknats raä 166. Förutom avslagen har jag insamlat två runda skivskrapor nr:ris 4888 och 4992 samt en eldslagningssten nr 5420 och en fragmentarisk skafthålsyxa nr 4886. Fynden från denna tillverkningsplats stämmer tidsmässigt väl med fynden från Loväni, raä 119.

Vid mångåns utlopp har påträffats spår efter förhistoriska läger- eller tillverkningsplatser. Den ena tillhör en äldre inventering och har betecknats raä 38. Den andra, raä 102, har påträffats i samband med riksantikvarieämbetets inventeringar under ledning av Åke Hyenstrand. Han har även iaktagit en boplats vid sjön Fjärden, raä 85.

En kärnyxa nr 5575, tväreggad förfärdigad av kvartsitisk skiffer troligen Leksbergsskiffer har påträffats ca 500 meter nedströms bron över Ryssån på södra sidan (Elon Garps tomt). Troligen är yxan ett solitärfynd. Men den kan också indicera en boplats utmed ån. Fortsatta undersökningar kan klarlägga frågan. Detta och andra fynd av sten utefter Ryssån (enl. K. E. Forsslund, sid. 97 Siljan, har en stenkniv och en yxa utan skafthål hittats vid stranden av Ryssåns mynning) visar att fångstfolket under förhistorisk tid följt nämnda vattendrag för att bedriva fiske och förmodligen jakt.

I ett dombrev från 1440 omtalas en fisketvist mellan Sollerö- och Vikabora. Tvisten gäller ”Ryddssa-fisket”, vilket ”Soldbyddjer” idkat sedan gammalt och som deras förfäder brukat och haft sedan hedenhös. Ryssingen är en småsik och fiskas, då den leker i strömmen från slutet av september och början av oktober. Den fångas medels håv om natten i det oftast iskalla vattnet. Detta fiske har sålunda en mångtusenårig tradition.

Kärnyxan har en vikt av 313 g och är förfärdigad i slagteknik utan spår av slipning fig. 9. Själva eggen är skivyxliknande. Typologiskt tillhör den oslipade kärnyxan mesolitisk tid (enligt modern dendrologi 4200 f. Kr.). Andra fynd i närheten en rullstensyxa nr 98 och en kölskrapa nr 4685 kan styrka kärnyxans tidiga datering.

Det hittills mest intressanta boplatssområdet tillhör sjön Säxen.

Här har jag tillsammans med min dotter Maria under vintern 1975—76 utfört en noggrann inventering, vilket som resultat givit inte mindre än 20 bo- eller tillverkningsplatser, dels belägna utefter stränderna och dels på öarna, vilket boplatskartan visar.

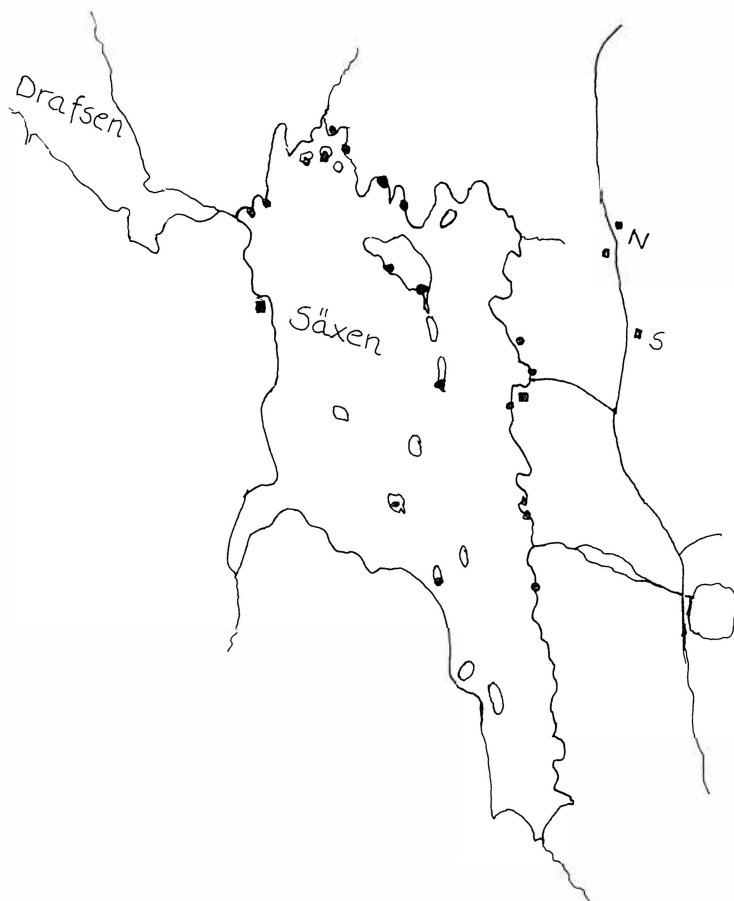
Först några ord om Säxennområdets geologi, miljö och ekologi. Berggrunden runt sjön utgöres huvudsakligen av Venjansporfyr samt i sydväst av Järngranit. Ca 3 km i nordost utbreder sig ett område med kvartsporfyr och Leksandskvartsit. De lösa jordarterna utgöres dels av stor- och rikblockig morän samt dels av myrmarker. Vegetationen består till övervägande delen av tall. Sparsamt förekommer al, asp och björk. Undervegetationen utgöres av mossa, lav, lingon- och blåbärsris.

Säxen har en yta av ca 2 km², är 5,2 km lång och har en största bredd av 1750 m. Sjön är en s. k. dysjö med humusbrunt vatten. Den är en grundsjö med ett största djup av 9 meter. Säxen är sedan sekelskiftet en dämd sjö med en vattenvariens av 1,85 m. Medelvattenståndet är 279,5 m. ö. h. Den avvattnas genom Drafsen till Vanån. Några bäckar mynnar ut i Säxen, de största är Görån och Gräftjärnsbäcken. Ett flertal öar finnas, oftast av utpräglat långsträckt form i norr-söder. Den mest markanta är Långnäs, vilken har en fortsättning i två långsträckta, starkt svallade moränöar, Högholmen, Björnön, Skärholmen och Lövholmen. Öarna från Långnäs bildar liksom ett pärlband och delar Säxen i en väster och öster halva. Troligen har dessa öar bildats genom en sprickbildning i inlandsisen (topografiskt betingad). Sprickbildningen har under avsmältningsskedet successivt utfyllts med ackumulerat moränmaterial. Några av öarna har en åsliknande profil med mycket branta väst- och östsidor samt når en höjd av drygt 10 meter.

Säxens stränder är låglänta och utgöres dels av myrkomplex framförallt i norra och sydvästra delen samt dels av stor- och rikblockiga strandterrasser, där blocken visar prov på stark frostvittning och där vågorna sköljt bort det finkornigare materialet.

Mina sagesmän omvittnar, att Säxen sedan gammalt betraktas som en fiskrik sjö. De fiskarter, som förekommer rikligast är mört, abborre och gädda men även lake, sik, id och brax har fångats. I bäckarna finns öring.

- Stuga
- Fyndplats

Bo- och tillverkningsplatser vid sjön Säxen.
(Inventeringsnummer Raä 122—141)
Skala 1:50000

Bland sjöfågel märks änder, lom, knipa, storskrake och på myrarna tranor. Även fiskgjuse har förekommit vid Säxen. I skogsområdet finns orre och tjäder. Till storvilt räknas älg samt i gången tid även björn och varg.

I stort sett har miljön kring Säxen och de ekologiska förhållandena varit likartade genom årtusenden. Den förhistoriska människans möte med Säxen är ungefär densamma som den nutida upplever. Förändringarna i landskapsbilden under årtusendens lopp har varit ytterst sma.

Bo- eller tillverkningsplatserna ligger som regel på strandterrassen eller i klapperstenszonen i solexponerat läge. Genom isskrivning och vågerosion har boplatserna till största delen skadats, varvid fynden i form av redskap och avslag blivit spridda inom hög- och lågvattenzonen. Även s. k. koksten från eldhärdar har påträffats. Nedanstående tabell upptar inte fragmentariska redskap. Ett flertal redskap är starkt svallade.

Yxa el. mejsel	1
Rund skivskrapa	22
Avlång skivskrapa	14
Spånskrapa	4
Kölskrapa	2
Hyvelskrapa	9
Spetsar, pil o. spjut	12
Kniv	3
Borr	5
Eldslagningssten	6
Handtagskärna	4
Plattformskärna konisk	1
Restkärnor	25
Mikrospån	2
Ämnessten	7
	117

Redskap, som haft med jakt och fiske att göra uppgår till ca 60 %. Av materialet utgör skraporna närmare 50 % och spetsarna 10 %.

Den runda skivskrapan dominerar. Denna skraptyp kan vara funktionell. Samma är nämligen förhållandet på andra boplatser inom övre Dalarna.

Bergartsmaterialen, varav redskapen är tillverkade visar följande procentuella fördelning:

Kvarts och kvartsiter	30 %
Vulkaniter	56 %
Flinta	13 %
Skiffer	1 %

Flintmaterialen är anmärkningsvärt högt i jämförelse med förekomsten av flintredskap från andra boplatser inom övre Dalarna. Flintan är nämligen ett främmande bergartsmaterial för landskapet och är sålunda en importprodukt från exempelvis syd- eller väst-sverige. De övriga bergarterna, varav redskapen är förfärdigade, är av lokal natur. Från Sjäxenområdet har jag insamlat ca 2000 avslag från redskapstillverkning. Av redskapsmaterialen förekommer en del i den lokala moränen såsom röd, tät, kvartsitisk mo- och sandsten, kvartskeratofyr, grå kvartsit och vit kvarts, kvartsporfyrr, grå rosa tuffit samt troligen leksbergsskiffer. Vad som förvånar mig är däremot förekomsten i redskaps- och avslagsmaterialen av exempelvis dalaporfyrtuff med pisolitstruktur, vilken närmast anstår i linjen Axi fäbod och Karlsberget samt vid Rotälven i Älvdalen. Dessutom förekommer den chokladbruna skiktade dalaporfyrtuffen, vilken finns inom Orsa Finnmark och Loos-Hamraområdet. Troligen har fångstfolket fört de sistnämnda bergarterna med sig på sina jaktfärder inom övre Dalarna. Såväl dalaporfyrtuffen med pisolitstruktur som den chokladbruna är nämligen synnerligen lämpliga bergarter för redskapstillverkning. Nedanstående bilder utgör ett urval av några typiska redskap från sjön Sjäxen.

När tillverkades de ovan omnämnda redskapen och hur bedrev fångstfolket jakt och fiske inom Sjäxenområdet? Den första frågan är lättast att besvara. Kölskraporna kan tyda på att säsongsmässiga fångstfärder redan skett under mesolitisk tid — sannolikt 4000—5000 år f. Kr. De runda skivskraporna av flinta med slipmärken samt spånkrapor, vilken förfärdigats av en cylindrisk plattformkärna, tillhör mellan-neolitisk tid. Sannolikt har dessa redskap tillverkats av gropkeramiker eller av fångstfolk, som haft kommunika-

tion med sådana i form av exempelvis byteshandel. Den runda skivskrapan av flinta med slipmärke nr 5315 är tillverkad av ett avslag från en tunnaktig flintyx. Sådana yxor kan ha varit omtyckta bytesobjekt — inte minst av det skälet att de innehåller flinta av mycket hög kvalitet.

De runda skivskraporna visar en intressant tillverknings teknik eller funktion. Skrapeggen har tillkommit genom retuschering av den rundade flintkanten på såväl under- som översidan. Detta har skett på sådant sätt att skrapeggen ej sammanfaller, se fig. 3 o. 4. Nämn da förhållande tyder på att båda skraporna är gjorda av samme stenmästare.

De båda pilspetsarnas form och tillverknings teknik tyder på att de tillhör yngre stenålderns slutskede eller äldre bronsåldern.

Redskapens form och tillverknings teknik visar att människor bedrivit fångst vid Säxen under förhistorisk tid vid vitt skilda tidsperioder. Säxennområdet har utgjort ett av de många fångstrevir, där fångstfolket troligen säsongsmässigt bedrivit fiske och jakt.

På vilket sätt fångsten bedrevs kan jag endast gissningsvis klargöra. Klart står att fångstfolket haft tillgång till någon form av båt, enär tillverkningsplatser för redskap förekommer på ett flertal öar. Givetvis har man kunnat nå dessa även vintertid. Fångstfolket har känt till fångst med krok, ljustrar och not. Härom vittnar fynd från andra boplatser inom övre Dalarna. Krok och ljuster har som regel förfärdigats av djurben. Men man kan även ha gjort krokar av enträ. Jag håller för närvarande på med en serie undersökningar beträffande fiske under förhistorisk tid. Resultatet av dessa undersökningar är emellertid inte klart, varför jag väntar med en utvärdering. Hittills har jag inte påträffat några sänkstenar vid Säxen, vilka kan tyda på att notdragning icke förekommit. Säckens stränder läm par sig föga för notdragning, varför sådant fiske knappast förekommit.

På en yta av 3 dm² belägen ca 400 m norr om Kopparforsstugan har jag påträffat ett fynd (raä 140), som förmodligen kan anses vara ett offerfynd. Det består av halvfabrikatsliknande redskap n:ris 5343-5347. Har manne fångstmänniskan offrat här för god fiskelycka eller har stenmästaren glömt sitt lilla förråd av halvfärdiga redskap?

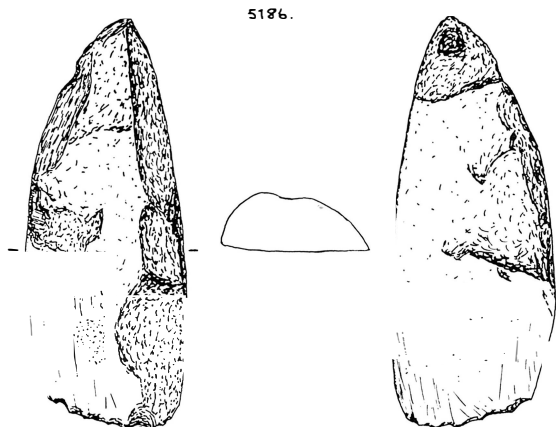
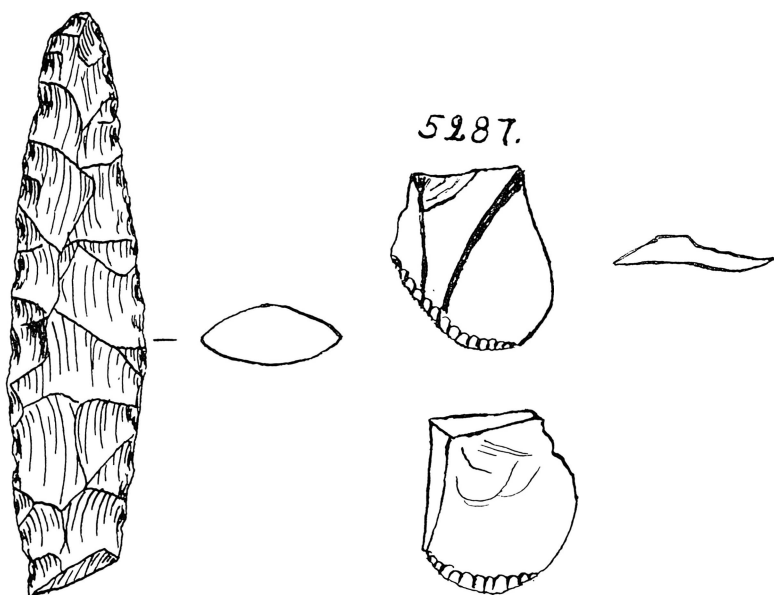

Fig. 1 Yxa nr 5186, raä 124 kvartsitisk skiffer

*Fig. 2 Pilspets nr 5255,
raä 129 röd kv. sandsten.*

*Fig. 3 Rund skivskerpa nr 5287,
raä 131 flinta.*

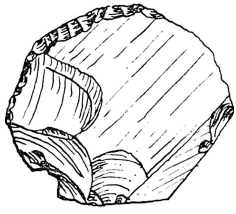

Fig. 4 Rundskivskerapa nr 5315,
raä 131 flinta med slipmärke.

5189.

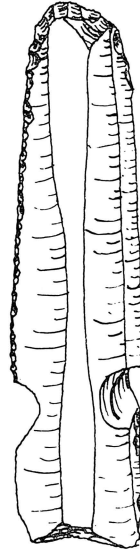

Fig. 5 Spånskerapa nr 5189,
raä 124 flinta A-spån.

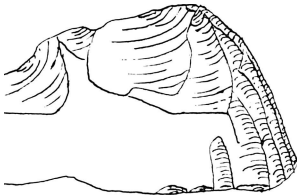
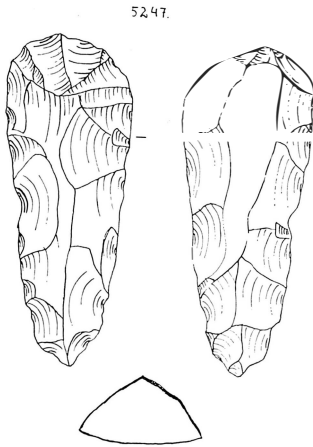
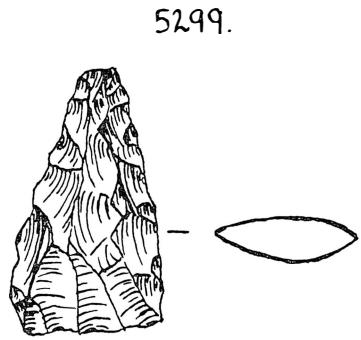

Fig. 6 Handtagskärna nr 5240, raä 129 porfyrisk asketuff.

*Fig. 7 Kärnyxa el. förarb.
spets nr 5247, räå 128
röd kv. sandsten.*

*Fig. 8 Triangulär pilspets med
rak bas nr 5299, räå 131
röd kv. sandsten.*

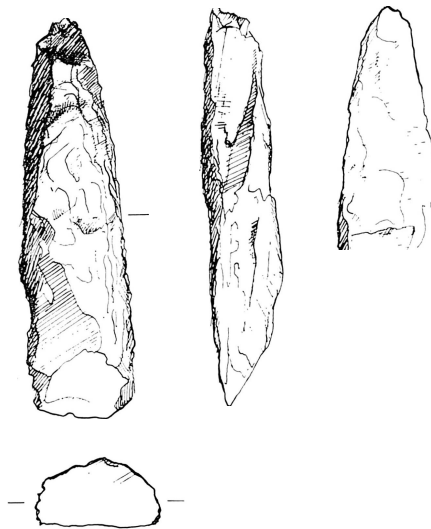

Fig. 9 Kärnyxa nr 5575, kv. leksbergsskiffer.

Av jaktvapen, som påträffats inom Säxenområdet, är det främst pil-, spjut- eller dolkspetsar. Pilspetsarna visar att fångstfolket känt till bågen, vilken var det förnämsta avståndsvapnet. Huruvida spjutet varit ett kastvapen eller använts som stickvapen liksom dolken är svårt att avgöra. Förmodligen har fångstfolket även använt snaror och fällor samt fångstgropar för att fånga skogens vilda djur, vars kött och pälsbärande skinn varit en livsnödvändig vara.

Tidsschema

Ny datering byggd på dendrologi
årsringar i träd C—14 daterade

Vikingatid	1050 e Kr
	800 „
Vendeltid	ca 600 „
Folkvandringstid	400 „
Romersk järnålder	0 „
Förromerks järnålder	500 f Kr
Yngre bronsålder	1000 „
Aldre bronsålder	1800 „
Senneolitisk tid	2400 „
Mellanneolitisk tid	3200 „
Tidigneolitisk tid	4200 „
Mesolitisk tid	

Tidsschema

Äldre datering

1050 800	e Kr Vikingatid	
800 600	„ Vendeltid	Yngre Järnålder
600 400	„ Folkvandringstid	
400 0	„ Romersk järnålder	Äldre
0 400	f Kr Förromersk järnålder	Järnålder
400 1000	„ Yngre bronsålder	
1000 1500	„ Äldre bronsålder	
1500 1800	„ Senneolitisk tid	Yngre
1800 2400	„ Mellanneolitisk tid	Stenåldern
2400 3000	„ Tidigneolitisk tid	
Mesolitisk tid		

Redskapsbilderna är i skala 1:1 med undantag för
fig. 1 och 9, som är i skala 1:2 respektive 1:3.

Ragnar Lannerbro